

خدمت‌رسانی در آموزه‌های اسلامی

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا بهروز*

اشاره

یکی از موضوعات شایسته واکاوی، خدمت به مردم است؛ زیرا در عصر حاضر انسان‌ها بیشتر از هر زمان دیگری مورد ستم قرار گرفته‌اند. کشتارهای دسته‌جمعی توسط استکبار، شاهد بر این مدعاست؛ در حالی که انسان در اسلام جایگاه بلندی دارد تا آنجا که سازوکارهایی برای حفظ جان و کرامتش ارائه شده است. خدمت‌رسانی، یکی از این سازوکارهاست که خود، نعمتی الهی به شمار می‌آید؛ چنانچه امام حسین علیه السلام فرموده است:

إِعْلَمُوا أَنَّ حَوَائِجَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، فَلَا تَمَلُّوا النَّعْمَ: 'همانا نیازمندی‌های مردم به شما، از نعمت‌های خدا بر شماست. بنابراین از این نعمت‌ها دلگیر نشوید.

* پژوهشگر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷۵، ص ۱۲۱.

رسول‌خدا ﷺ نیز فرموده است: «بلندپایه‌ترین مردم در روز رستاخیز، کسی است که از همه بیشتر برای خیرخواهی بنده خدا قدم برداشته است».^۱

الف) اهمیت خدمت‌رسانی

در اهمیت خدمت‌رسانی، همین بس که امام سجاد علیه‌السلام عرضه داشت: «... آنان را توفیق ده که ناتوانان خود را یاری کنند و حاجت ایشان را برآورند و به یاری ستمدیدگان برخیزند».^۲ پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز خدمت را در کنار ایمان به خدا قرار داده است که حاکی از اهمیت آن است: «حَصَلْتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا مِنَ الْبِرِّ شَيْءٌ، الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَ النَّفْعُ لِعِبَادِ اللَّهِ...»^۳ ایمان به خدا و سود رساندن به بندگان او، دو خصلت نیک است که برتر از آن چیزی نیست». در آیات قرآن نیز «انفاق» در کنار ایمان به غیب و نماز ذکر شده است: «...الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ».^۴ در آیات متعدد دیگر نیز خدمت‌رسانی با واژه‌هایی همچون «احسان»، «اکرام»، «انفاق»، «انعام»، «ایثار»، «ایتاء»، «باقیات الصالحات»، «برّ» و «تعاون» ذکر شده است.

اهمیت خدمت‌رسانی تا آنجاست که روزی امام حسین علیه‌السلام به ملاقات بیماری بدهکار به نام اسامة بن زید رفت. او در بستر بیماری با آه و زاری، مکرر می‌گفت: «ای وای از دست غم و اندوه!». حضرت از او

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۲۰۸.

۲. علی بن الحسین، امام چهارم علیه‌السلام؛ الصحیفة السجادية؛ ص ۱۲۴.

۳. ابن‌شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۳۴.

۴. بقره: ۳.

پرسید: «چه اندوهی داری؟» اسامه گفت: «بدهکارم و غم و غصه شصت‌هزار درهم قرض، وجودم را فرا گرفته است». امام فرمود: «ناراحت نباش! من بدهی‌های تو را پرداخت می‌کنم». اسامه گفت: «می‌ترسم قبل از پرداخت بدهی‌هایم بمیرم». حضرت فرمود: «من تمام بدهی‌هایت را قبل از مرگ تو می‌پردازم». امام همچنان که وعده داده بود، قبل از مرگ اسامه تمام قرض‌های وی را پرداخت.^۱

سحر دیدم درخت ارغوانی کشیده سر به بام خسته جانی
به گوش ارغوان، آهسته گفتم بهارت خوش که فکر دیگرانی

ب) حوزه‌های خدمت‌رسانی

در منظومه فکری اسلام خدمت‌رسانی در تمام عرصه‌های فردی، خانوادگی، اجتماعی، بین‌المللی و ... نمود پیدا می‌کند و هر کار خیری مانند غذا دادن، سیراب و شاد کردن دیگران، از نمونه‌های خدمت‌رسانی است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «از بهترین کارها نزد خداوند، سیراب کردن جگرهای تشنه و سیر کردن شکم‌های گرسنه است».^۲

۱. حوزه خانوادگی

یکی از مصادیق مهم خدمت‌رسانی، خدمت به اعضای خانواده است. اگر سرپرست خانواده زمینه خوشحالی و تأمین نیازهای مادی و معنوی خانواده را فراهم نماید، مهم‌ترین خدمت را انجام داده است تا

۱. محمد بن محمد مفید؛ الاختصاص؛ ص ۲۲۵.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷۱، ص ۳۶۹.

آنجا که از آن به عنوان جهاد یاد شده است؛ چنانکه امام صادق علیه السلام فرمود: «الْكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»^۱ آن که خانواده خویش را روزی می‌دهد، مانند مجاهد در راه خداست». امام رضا علیه السلام نیز فرمود: «الَّذِي يَطْلُبُ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا يَكْفِي بِهِ عِيَالَهُ أَغْظَمَ أَجْرًا مِنَ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»^۲ هر که از فضل خدا آن را می‌جوید که خانواده‌اش را تأمین کند، پاداشی برتر از جهادگر در راه خدا دارد». هم‌چنین امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

امام سجاد علیه السلام صبح زود برای طلب روزی از منزل خارج می‌شدند. روزی کسی پرسید: کجا تشریف می‌برید؟ فرمودند: می‌روم تا به خانواده‌ام صدقه بدهم. آن شخص با تعجب پرسید: صدقه به خانواده؟ فرمودند: «مَنْ طَلَبَ الْحَلَالَ فَهُوَ مِنَ اللَّهِ صَدَقَةٌ عَلَيْهِ»^۳ هر کسی برای کسب حلال برود و برای طلب مال و روزی حلال برای همسر و خانواده‌اش حرکت کند، مصداق صدقه از جانب خدای سبحان است.

یکی از شاگردان آیت‌الله احمدی میانجی می‌گوید:

روزی از دفتر یکی از مراجع تماس گرفتند که شما (آیت‌الله میانجی) تشریف بیاورید برای حج و مسائل پاسخگویی مشرف شوید، اما ایشان نپذیرفتند و گفتند که من عذر دارم، فرزندشان گفت شما چرا مشرف نمی‌شوید، ایشان گفتند که مادر شما مریض است و

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ *الکافی*؛ ج ۵، ص ۸۸.

۲. همان.

۳. محمد بن حسن حر عاملی؛ *وسائل الشیعه*؛ ج ۱۷، ص ۶۷.

نمی‌تواند کارهایش را انجام دهد من باید کنار ایشان باشم و به او کمک کنم برخی کارها را ممکن است که از شما خجالت بکشند، در واقع ایشان خدمت به همسر را مهم‌تر از حج می‌دانستند.^۱

۲. حوزه اجتماعی

در آموزه‌های دینی، مؤمنان از نظر مهرورزی نسبت به یکدیگر مانند یک پیکرند که هر گاه عضوی از آن دچار درد می‌شود، سایر اعضا همدردی خود را با آن ابراز می‌کنند و به کمکش می‌شتابند. از سوی دیگر افراد جامعه نسبت به هم حقوق متقابل دارند؛ از این رو هر کدام از اینان نباید نسبت به نیازهای همدیگر بی‌تفاوت باشند. امام صادق علیه السلام فرموده است:

يَحِقُّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الْإِجْتِهَادُ فِي التَّوَاصُلِ وَالتَّعَاوُنِ عَلَى التَّعَاطُفِ وَ
الْمُؤَاَسَاةِ لِأَهْلِ الْحَاجَةِ وَتَعَاوُنُ بَعْضِهِمْ عَلَى بَعْضٍ^۲ مسلمانان موظفند
در راه پیوستگی و کمک نسبت به نیازمندان، کوشا و جدی باشند؛ از
عواطف اخلاقی و کمک‌های مالی مضایقه نکنند؛ به هنگام گرفتاری
و نیاز، یار و یاور هم باشند.

امام رضا علیه السلام نیز فرموده است: «خدا در زمین، بندگانی دارد که در
رفع نیازهای مردم می‌کوشند. اینان روز قیامت ایمن و آسوده‌اند. هر
کس که مؤمنی خوشحال کند، خداوند در روز قیامت، قلب او را شاد
خواهد کرد».^۳

۱. <https://www.yjc.ir/fa/news/6405346>

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ *الکافی*؛ ج ۲، ص ۱۷۴.

۳. همان؛ ص ۱۹۷.

همدردی و کمک‌رسانی مردم نسبت به آسیب‌دیدگان، برخاسته از همین آموزه‌های دینی است؛ چنانچه در زلزله سال ۱۳۹۶ در سرپل ذهاب و سیل گلستان، خوزستان و خرم‌آباد، این همدردی و کمک‌رسانی به اوج خود رسید. این امر بسیار ارزشمند و مصداق کلام امام رضا علیه‌السلام است که فرمود: «مردم عائله و جیره‌خواران خداوندند. محبوب‌ترین مخلوقات نزد خدا، کسی است که سودش به عائله خدا برسد و خانواده‌ای را خوشحال کند».^۱

گفتنی است که خدمت، اختصاص به کمک مالی ندارد؛ بلکه واسطه شدن برای حل مشکل، برخورد شایسته با ارباب‌رجوع و حتی غم‌زدایی از چهره‌های پریشان، نوعی خدمت است. امام کاظم علیه‌السلام فرمود: «پایان کارهایتان این است که چقدر مشکلات مردم را حل کرده‌اید و اگر مشکل مردم را حل نکنی، هیچ عملی از تو قبول نخواهد شد. پس اگر می‌خواهید در روز قیامت به ما برسید، به برادران دینی خود کمک کنید؛ روز قیامت جایتان پیش ماست».^۲

متأسفانه امروزه برخی پرسنل ادارات نه تنها مشکلی را حل نمی‌کنند؛ بلکه مشکل‌افزایی نیز می‌نمایند. چنین افرادی باید این حدیث را مد نظر داشته باشند که رحم خداوند با رحم به بندگان او، گره خورده است؛ چنانکه در روایتی آمده است: «هر کس سر از قبر بر می‌دارد و می‌گوید: خدایا! به من رحم کن. جواب می‌آید: اگر در دنیا به دیگران رحم کردید در قیامت رحمت من شامل حال شما

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۷۱، ص ۳۰۷.

۲. همان؛ ج ۷۲، ص ۳۷۹.

می‌شود». ^۱ امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «کسی که برای طلب حاجت خود نزد برادر مؤمن خود رود و او خود را از وی مخفی کند، تا زنده است پیوسته مشمول لعنت و نفرین خدا شود». ^۲ اما اگر کسی مشکلی را حل کرد، مشمول این حدیث می‌شود: «مَنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ حَسَنَتْ عَوَاقِبُهُ وَ سَهَلَتْ لَهُ طُرُقُهُ» ^۳ هر کس به مردم نیکی کند، عاقبتش نیکو می‌شود و کارهایش به آسانی انجام می‌گیرد».

۳. حوزه اقتصادی

یکی از عرصه‌های مهم خدمت‌رسانی، گره‌گشایی در امر ازدواج جوانان است. در جامعه امروزی نیکوکاران بسیاری هستند و شمار قابل توجهی از مدارس کشور نیز توسط خیرین مدرسه‌ساز ساخته شده است، اما در امر ازدواج، کمک کردن این افراد بسیار کم‌رنگ است. کمک به ازدواج جوانان، سیره اهل‌بیت علیهم السلام است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «فردی نزد پدرم آمد. پدرم از او پرسید: آیا زن داری؟ او گفت: خیر، پدرم در مورد فضیلت ازدواج و همسر داشتن با او صحبت کرد و به او هفت دینار طلا داد تا ازدواج کند». ^۴ افراد ثروتمند و خیر می‌توانند برای مسکن جوانان که مشکل اصلی آنان برای ازدواج است، ساختمان‌هایی مناسب بسازند.

۱. محمدباقر مجلسی؛ بحارالأنوار؛ ج ۷، ص ۱۲۱: «يُنَادِي كُلُّ مَنْ يَقُومُ مِنْ قَبْرِهِ، اَللَّهُمَّ ارْحَمْنِي،

فَيُجَاوِبُونَ: لَيْنٌ رَجَمْتُمْ فِي الدُّنْيَا لَتَرْحَمُونَ الْيَوْمَ».

۲. محمد بن محمد مفید؛ الإختصاص؛ ص ۳۱.

۳. علی بن محمد لیثی واسطی؛ عیون الحکم و المواعظ؛ ص ۴۳۶.

۴. محمد بن حسن حر عاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۲۰، ص ۱۹.

در نظر گرفتن تسهیلات و قرض‌الحسنه، کمک به خانواده‌ها در امر خرید جهیزیه، برپایی مجالس عروسی و یا ساختن سالن‌های ویژه عروسی در سطح شهر، از دیگر اموری است که خیرین می‌توانند با انجام آنها گره از مشکل ازدواج جوانان باز کنند. تشکیل مجمع خیرین ازدواج جهت انسجام‌بخشی، تقویت فعالیت‌ها و استفاده از توانمندی‌های خیرین کشور، کمک به راه‌اندازی کانون‌های پیوند و ... می‌تواند حمایت‌های مردمی را در این زمینه تقویت کند.^۱

درباره شیخ جعفر کاشف الغطا نوشته‌اند که تا جایی به مستمندان رسیدگی می‌کرد و در رفع مشکلات آنان فعال بود که گاه دیده می‌شد هر چه داشت، انفاق کرده و وقتی دستش از همه جا دستش می‌شد، خانه مسکونی خویش را رهن می‌گذاشت و پولش را به فقرا می‌بخشید.^۲

در شرایط کنونی اگر چه مشکل اقتصادی جوانان بسیار اهمیت دارد، اما نباید فراموش کرد که متأسفانه طیف وسیعی دیگر از مردم نیز با فقر دست و پنجه نرم می‌کنند. آیت‌الله جوادی آملی می‌نویسد:

اسلام، مال و ثروت (نعمت مادی) را مایه استواری جامعه و به مثابه ستون فقرات جامعه انسانی می‌داند و فرد یا گروهی که فاقد مال هستند، از آن جهت فقیرند که ستون فقرات اقتصادی آنها شکسته و قوام و مقاومت ندارند؛ از همین رو قرآن کریم به مال اهمیت داده و آن را مایه و پایه قوام و قیام انسان‌ها دانسته است. مال به منزله خون در عروق جامعه است.^۳

۱. جمعی از نویسندگان؛ سیمای خانواده در اسلام؛ ص ۵۸.

۲. رضا مختاری؛ سیمای فرزندان؛ ص ۲۸۹.

۳. عبدالله جوادی آملی؛ مفاتیح الحیاة؛ ص ۵۷۱.

از این رو برای حل این مشکل، قرض دادن و دستگیری مالی، بهترین گزینه است؛ چنانچه خداوند بارها ما را به دادن وام قرض الحسنه سفارش کرده است: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ»^۱ کیست که به خدا وام نیکو دهد تا خداوند آن را برای او چندین برابر کند و برای او پاداش پر ارزشی است». وام، به معنای انفاق است که انسان با خدا معامله می‌کند و خدا چند برابر پاداش آن را خواهد داد.

معلی بن خنیس می‌گوید که امام صادق علیه السلام در تاریکی شب روانه ظلّه بنی ساعده^۲ شد. من به دنبال حضرت رفتم که ناگهان، چیزی از دستش افتاد. سپس گفت: «بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ زِدْ عَلَيْنَا»: «به نام خدا، خدایا به ما برگردان». من نزدیک حضرت رفتم و سلام کردم. حضرت فرمود: «معلی هستی؟» عرض کردم: «آری، فدایت شوم». فرمود: «با دست بگرد [چون شب تاریک بود] هر چه یافتی، به من بده». من نان‌هایی پخش شده را یافتم و هر چه پیدا کردم، به حضرت دادم. در نتیجه یک کیسه نان شد. عرض کردم: «اجازه می‌دهید من آن را حمل کنم؟» فرمود: «لا، اَنَا أُولَىٰ بِهِ مِنْكَ»: «نه، بهتر است که من آن را حمل کنم». سپس همراه هم رفتیم تا به ظلّه بنی ساعده رسیدیم و به گروهی که در خواب بودند، برخوردیم. حضرت برای هر یک از آنان، یک یا دو قرص نان گذاشت و تا آخرین نفر، این عمل را انجام داد.^۳

۱. حدید: ۱۱. نیز رک: بقره: ۲۴۵؛ مائده: ۱۲؛ تغابن: ۱۷؛ مزمل: ۲۰.

۲. محل سکونت فقرا.

۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۴، ص ۸.

نقل کرده‌اند که در نزدیکی خانه حاج میرزا علی آقا قاضی رحمته‌الله میوه‌فروش فقیری بود. مرحوم قاضی همیشه میوه‌ها و سبزیجات پلاسیده وی را می‌خریده و مصرف می‌کرده است. روزی یکی از شاگردان او از جدا کردن کاهوهای نامرغوب توسط ایشان می‌پرسد. ایشان می‌گوید:

آقا جان! این مرد فروشنده، شخص فقیری است. گاه‌گاهی به او کمک می‌کنم و نمی‌خواهم به او چیزی بلاعوض داده شود تا آبرویش از بین برود و در ضمن، خدای ناخواسته به مجانی گرفتن هم عادت کند. برای ما هم فرقی نمی‌کند که کاهوی لطیف و نازک بخوریم یا از این کاهوها!^۱

در شرح حال شیخ انصاری رحمته‌الله آمده است که ایشان کمک به فقرا را جزء رسالت خود می‌دانست و با لباس مبدل به در خانه آنان می‌رفت. از افراد مختلف نقل شده است که در یکی از محلات دزفول مستمند عاجزی بود که شیخ، هر شب شام خود را به آن فقیر می‌داد و با شکم گرسنه می‌خوابید. یکی از علما می‌گوید:

نزد شیخ انصاری رفتم و برای سید فاضلی که مستمند بود و همسرش بیمار شده بود، کمک خواستم. شیخ گفت: «چیزی ندارم، جز مبلغی برای نماز و روزه استیجاری. خوب است دو سال عبادت استیجاری به او بدهم». گفتم: «این مرد از خانواده شریفی است و تا کنون چنین کارهایی نکرده است». شیخ تأملی کرد و گفت: «پس من

۱. ر.ک: رضا مختاری؛ سیمای فرزنانگان؛ ص ۲۸۰-۲۸۱.

خودم دو سال عبادت به جا می‌آورم و اجرتش را به شما می‌دهم که
به آن سید بدهید!» و چنین کرد.^۱
تا توانی به جهان، خدمت محتاجان کن

به دمی یا درمی یا قلمی یا قدمی^۲

در مقابل خدمت به مردم، خیانت است. فردی که مایحتاج مردم را
احتکار می‌کند، در حقیقت به مردم خیانت کرده و بنا بر روایات فرد
محتکر، ملعون^۳ است و نتیجه عمل خود را در دنیا می‌بیند.

به چشم خویش دیدم در گذرگاه که زد بر جان موری، مرغکی راه
هنوز از صید، منقارش نپرداخت که مرغ دیگر آمد، کار او ساخت
چو بد کردی، مشو ایمن ز آفات که واجب شد طبیعت را مکافات^۴

بی‌تردید امروزه که با جنگ اقتصادی دشمن روبه‌رو هستیم، احتکار
و گران‌فروشی خیانت به جامعه است و مکافات را در پی دارد. نمونه
زیر، شاهد این ادعاست. دکتر مرتضی عبدالوهابی می‌گوید:

در بیمارستان فیروزآبادی، دستیار دکتر مظفری بودم. روزی دکتر
مظفری صدایم کرد و پیرمردی را نشان داد که باید پایش را به علت
عفونت قطع می‌کردیم. دکتر گفت که این بار من نظارت می‌کنم و
شما عمل می‌کنید. به مچ پای بیمار اشاره کردم که یعنی از اینجا قطع
کنم؟ دکتر گفت: برو بالاتر! بالای مچ را نشان دادم و دکتر گفت: برو

۱. رضا مختاری؛ سیمای فرزنانگان؛ ص ۲۹۱.

۲. <http://pajuhesh.irc.ir/product/note/show/id/۹۹۶۶>

۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۱۶۵.

۴. خمسه نظامی گنجه‌ای، خسرو و شیرین، بخش ۱۱۹، اندرز و ختم کتاب.

بالاتر! بالای زانو را نشان دادم و دکتر گفت: برو بالاتر! تا اینکه وقتی به بالای ران رسیدم، دکتر گفت که از اینجا ببر. لحن و عبارت «برو بالاتر» خاطره بسیار تلخی را در من زنده می‌کرد؛ زیرا در دوران کودکی هم‌زمان با اشغال ایران توسط متفقین، در محله پامنار زندگی می‌کردیم. قحطی شده بود... عده‌ای از خدا بی‌خبر با احتکار، از گرسنگی مردم سودجویی می‌کردند. شبی پدرم دستم را گرفت تا در خانه همسایه‌مان که دلال بود و گندم و جو می‌فروخت، برویم و کمی از او گندم یا جو بخریم تا از گرسنگی نمیریم. پدرم هر قیمتی که می‌گفت، همسایه دلال ما با لحن خاصی می‌گفت: برو بالاتر... برو بالاتر... بعد از به هوش آمدن پیرمرد برای دیدنش رفتم. چقدر آشنا بود. وقتی از حال و روزش پرسیدم، گفت: بچه پامنار بودم. گندم و جو می‌فروختم. خیلی سال پیش، قبل از اینکه در شاه‌عبدالعظیم ساکن بشوم. دیگر تحمل بقیه صحبت‌هایش را نداشتم. خود را به حیاط بیمارستان رساندم. من باور داشتم که از مکافات عمل غافل مشو، گندم از گندم بروید جو ز جو؛ اما به هیچ وجه انتظار نداشتم که چنین مکافاتی را به چشمم ببینم.^۱

۴. حوزه سیاسی

الف) عرصه داخلی

خدمت‌رسانی پیش از آنکه رسالت افراد جامعه اسلامی باشد، وظیفه حاکمیت اسلامی است؛ زیرا هم سرمایه کلان در اختیار متولیان نظام

۱. <https://www.ettelaat.com/mobile/?p=۷۰۰۰۴&device=phone>.

است و هم به مشکلات اداری و حکومت‌داری مسلط است. بر این اساس حاکم اسلامی همچون مادری دلسوز و پدری مهربان، باید دغدغه اصلی‌اش گره‌گشایی از مشکلات مردم باشد. رسول‌خدا ﷺ فرمود: «وَحُسْنُ الْوِلَايَةِ عَلَى مَنْ يَلِي حَتَّى يَكُونَ لَهُمْ كَالْوَالِدِ الرَّحِيمِ»^۱ مردم را به خوبی سرپرستی کند، همچون پدری مهربان». از سوی دیگر امام حسین علیه السلام خودداری از رسیدگی به محرومان را از بدترین صفات حاکمان می‌دانست و همواره می‌فرمود:

شَرُّ خِصَالِ الْمُلُوكِ الْجُبْنُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَالْقِسْوَةُ عَلَى الضُّعْفَاءِ وَ الْبُخْلُ عِنْدَ الْإِعْطَاءِ؛^۲ بدترین صفات حاکمان، ترس از دشمنان، قساوت بر ضعیفان و خودداری از بخشش در موقع عطا می‌باشد.

همچنین امام حسین علیه السلام، قبل از هلاکت معاویه، در سرزمین منا به مسئولان جامعه اسلامی و عالمان که در خدمت‌رسانی به محرومان کوتاهی می‌کنند، هشدار داد:

فَأَمَّا حَقَّ الضُّعْفَاءِ فَضَيِّعْتُمْ وَ أَمَّا حَقَّكُمْ بَرَّعْتُمْ فَطَلَبْتُمْ فَلَا مَالَ بَدَلْتُمُوهُ وَ لَا نَفْسًا حَاطَرْتُمْ بِهَا لِلَّذِي خَلَقَهَا وَ لَا عَشِيرَةً عَادَيْتُمُوهَا فِي ذَاتِ اللَّهِ أَنْتُمْ تَتَمَنَّوْنَ عَلَى اللَّهِ جَنَّتَهُ وَ مُجَاوِزَةَ رُسُلِهِ وَ أَمَانًا مِنْ عَذَابِهِ؛^۳ [شما ای بزرگان و مسئولان جامعه!] حق ضعیفان را پایمال نمودید و آنچه را که حق خود تصور می‌کردید طلب کردید ولی در راه خدا نه مالی بخشش کردید و نه جانتان را به مخاطره انداختید و نه از اقوام و

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۱، ص ۴۰۷.

۲. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۴۴، ص ۱۸۹.

۳. ابن شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۲۳۸.

بستگان خود برای رضای خدا بریدید. آیا [اعمال زشت] بهشت خداوند و همجواری پیامبران او را آرزو می‌کنید و با این حال می‌خواهید از عذاب خدا در امان بمانید؟!

امام خمینی علیه السلام می‌فرماید:

دولت واقعاً باید با تمام قدرت، آن‌طوری که علی علیه السلام برای محرومین دل می‌سوزاند، این هم با تمام قدرت دل بسوزاند برای محرومین؛ مثل یک پدری که بچه‌هایش اگر گرسنه بمانند، چطور با دل افسرده دنبال این می‌رود که آنها را سیر بکند، یک دولت تابع امیرالمؤمنین علیه السلام باید این‌طور باشد.^۱

بر این اساس مسئولان باید خود را خدمتگزار مردم بدانند، نه سروران؛ زیرا مردم ولی‌نعمت و صاحبان اصلی انقلاب هستند، همچنان که امام خمینی علیه السلام فرمود:

ما هر چه خدمت بکنیم به این ملت، کم خدمت کرده‌ایم؛ برای اینکه این ملت بود که همه این گرفتاری‌ها به دست او رفع شد... ما باید خدمتگزار باشیم، واقعاً خدمتگزار باشیم و هر چه خدمت بکنیم، باز کم است... این، هر کس در هر مقامی که هست، خدمت بکند.^۲

متأسفانه امروزه برخی مدیران با اختلاس‌های میلیاردی و بی‌توجهی به مردم، به امانت خیانت می‌کنند، غافل از اینکه این مسئولیت، امانتی بر دوش آنان است؛ همچنان که امام علی علیه السلام خطاب به یکی از کارگزاران خود فرمود: «إِنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ بِطُعْمَةٍ وَ لَكِنَّهُ فِي

۱. روح‌الله خمینی؛ صحیفه امام؛ ج ۱۸، ص ۱۵۹.

۲. همان؛ ج ۲۰، ص ۱۲۶.

عُنُقِكَ أَمَانَةٌ^۱ همانا مسئولیت تو، شکار نیست؛ بلکه بار امانتی در گردن توست». اختلاس و خیانت برخی مسئولان، سبب ارتکاب ناهنجاری توسط دیگر افراد جامعه می‌شود؛ زیرا رفتار و گفتار اینان در افراد جامعه تأثیر دارد.

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبی

بر آورند غلامان او درخت از بیخ^۲

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

فَلَيْسَتْ تَصْلُحُ الرَّعِيَّةُ إِلَّا بِصَلَاحِ الْوَلَاةِ وَلَا تَصْلُحُ الْوَلَاةُ إِلَّا بِاسْتِقَامَةِ الرَّعِيَّةِ^۳ مردم جز با صلاح والیان، اصلاح نمی‌شوند و والیان جز با راستکرداری و درستکاری مردم، در مسیر صلاح قرار نمی‌گیرند.

(ب) عرصه بین‌المللی

خدمت‌رسانی در عرصه بین‌المللی نیز امری ضروری است؛ بدین معنا که اگر در هر نقطه جهان افراد مسلمان، مانند مردم فلسطین نیاز به کمک داشته باشند، مسلمانان باید آنان را یاری نمایند. امام علی علیه السلام فرموده است: «از خدا بترسید، در حق بندگان و بلادش؛ زیرا شما حتی در برابر مکان‌ها و چهارپایان مسئول هستید»^۴. این حدیث معروف پیامبر صلی الله علیه و آله ناظر بر این امر است که فرمود:

۱. ابن ابی‌الحدید؛ شرح نهج البلاغه؛ ج ۱۴، نامه ۵، ص ۳۳.

۲. سعدی مصلح بن عبدالله؛ کلیات سعدی، باب ۱، ح ۱۹، ص ۵۶.

۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۸، ص ۳۵۳.

۴. محمد بن حسین الشریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ تصحیح صبحی صالح؛ خطبة ۱۶۷،

مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ وَمَنْ سَمِعَ رَجُلًا يُنَادِي يَا
لِلْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يُجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ: ^۱ کسی که در هر صبحگاهی به امور
مسلمانان همت نگمارد و در اندیشه کارهای آنان نباشد، از آنها
نیست؛ و کسی که بشنود مردی فریاد می‌زند و کمک می‌طلبد و به
او کمک نکند، مسلمان نیست.

اهمیت رعایت حقوق مسلمانان تا آنجاست که اگر کسی آن را
رعایت نکند، از دین خارج می‌شود.

عبدالاعلی در مدینه به محضر امام صادق علیه السلام وارد شد و سؤالات کتبی
را خدمت امام داد و سؤال شفاهی را نیز مطرح نمود، اما برخلاف
انتظار او امام به همه سؤالات غیر از حقوق مسلمان درباره مسلمان
جواب داد. عبدالاعلی آن روز چیزی نگفت و بیرون رفت. امام علیه السلام در
روزهای دیگر هم کلامی درباره این موضوع نگفت. عبدالاعلی برای
خروج از مدینه و خداحافظی، به محضر امام علیه السلام رفت و مجدداً سؤال
خود را طرح و عرض کرد: «یا بن رسول الله! سؤال آن روز من بی جواب
ماند». امام علیه السلام فرمود: «من عمدا جواب ندادم؛ زیرا می‌ترسم حقیقت را
بگویم و شما عمل نکنید و از دین خدا خارج گردید». آن‌گاه امام علیه السلام
فرمود:

همانا از جمله سخت‌ترین تکالیف الهی درباره بندگان، سه چیز
است: یکی رعایت عدل و انصاف میان خود و دیگران، آن اندازه که
با برادر مسلمان خود آن‌چنان رفتار کند که دوست دارد او با خودش

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۱۶۳.

چنان کند. دیگر اینکه مال خود را از برادران مسلمان مضایقه نکند و با آنها به مواسات رفتار کند. سوم در همه حال به یاد خدا باشد.^۱ بر اساس این روایت، کمک به مسلمانان داخل و خارج کشور، مهم‌ترین خدمت است که در آموزه‌های دینی مورد تأکید قرار گرفته است.

۱. ر.ک: مرتضی مطهری؛ مجموعه آثار؛ ج ۱۸، ص ۴۷۰.